

УДК 77. 039

Панчук Наталія

викладач Кременецького педагогічного коледжу, Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка

ФОТОГРАФІЇ ТЕРНОПОЛЯ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ

Панчук Н. Фотографії Тернополя кінця XIX – першої третини XX століття. У статті аналізують шляхи розвитку фотографічного мистецтва минулого та вагомий внесок фотомайстрів у його вдосконалення. Розкривають життєвий і творчий шлях майстрів фотомистецтва та ознайомлення з минувиною фотосалонів. Розглянуто процес вдосконалення фотографії завдяки новим винаходам учених і фотографів.

Ключові слова: фотографія, мистецтво, фотоательє, фотосалон.

Панчук Н. Фотографии Тернополя конца XIX – первой трети XX столетия. В статье проанализированы пути развития фотографического искусства прошлого и значительный вклад фотомастеров в его усовершенствование. Раскрыты жизненный и творческий пути мастеров фотоискусства, прошлое фотосалонів. Рассмотрен процесс усовершенствования фотографии благодаря новым изобретениям ученых и фотографов.

Ключевые слова: фотография, искусство, фотоателье, фотосалон.

Panchuk Natalia. Photos of Ternopilia the last part 19 first third of 20 century. The article analyses the ways of developing the photographic art of the past and present, end remarkable photomasters' contribution into its improvement. The photo-artists' life and creative ways as well as the past of photo studios have been revealed. The process of photomaking improvement due to modern scientists and photomakers' investigation has been considered.

Key words: photo, art, photo studio, photo salon.

Постановка проблеми. Від самого початку свого існування фотографія викликає великий інтерес у суспільстві. Як засіб документування (фіксації осіб, подій) світлина стають престижним предметом домашніх колекцій заможних людей, а пізніше й ширшого загалу. Фотографія як документ епохи, починає цікавити й бібліографів. Створюються великі збірки фотоматеріалів у бібліотеках товариств, громадських і церковних організацій. Завдяки цьому до нас дійшла велика кількість давніх фотографій, які є неоцінним джерелом для досліджень у різних галузях науки. Фотомайстри все частіше й частіше представляють широкому загалу різноманітні світлини на своїх неоцінних виставках.

Слід зазначити, що вітчизняні науковці не приділяють достатньої уваги дослідженню феномену фотографії, зокрема його філософсько-культурологічному аналізу. Тому теоретичне осмислення хронотипу фотографії є актуальним як у світовій, так і у вітчизняній гуманітарній науці.

Метою статті є дослідження розвитку фотографічного мистецтва від минулого до сьогодення.

Відповідно до мети ставлю такі **завдання**:

- аналіз основних історичних етапів мистецької творчості, зокрема фотографічного мистецтва;
- виявлення основних художніх ознак у фотомистецтві.

Аналіз останніх досліджень. Теоретики фотографічного зображення звертають особливу увагу на те, що фотографія – це фактично абстрактна схема, яка лише задає координати сприйняття, будучи вписаною в певні комунікаційні канали. Окремі аспекти просторо-часових координат фотографічного зображення висвітлено в працях відомих філософів – В. Беньяміна, А. Базена, Р. Барта, Ж. Бодріяра, А. Руйє, С. Зонтаг. На особливу увагу в контексті цієї проблематики заслуговують дослідження російських вчених – М. Хренова, Е. Кранка, С. Петровської, С. Лишаєва, В. Савчука та інших. Спроби теоретизації фотографії як культурного феномену відбуваються і на численних Інтернет-ресурсах, присвячених фотосправі, зокрема і в Україні. Однак, на жаль, вітчизняні науковці не приділяють достатньої уваги дослідженню феномену фотографії, зокрема його філософсько-культурологічному аналізу. З огляду на це наше дослідження набуває особливої актуальності.

Виклад основного матеріалу. Фотографічне мистецтво на сьогоднішній день займає важливе місце в житті кожної людини, дає можливість вияву почуттів та підкреслює індивідуальність особистості. Фотографія займає в нашому житті свою вагомую нішу, оскільки характеризує різні аспекти суспільного життя і є водночас пам'яттю поколінь, документом епохи, інформаційним засобом, досягненням науки й техніки, свідченням майстерності фотографа (мистецьке фото).

Енциклопедичні словники пізніших часів більш детально характеризують фотографію. «Большая советская энциклопедия» (1977), дає таке тлумачення: фотографія – це сукупність методів отримання стабільних у часі зображень предметів та оптичних сиг-

Надійшла до редакції 13.02.2013

налів на світлочуттєвих шарах шляхом фіксації фотохімічних змін, які виникають у світлочутливих під дією випромінювання яка виходить від об'єкта фотографії чи яке об'єкт відображає[6].

Американський дослідник Пітер Поллак у праці «З історії фотографії» розглядає виникнення фотографії та простежує її шлях від самих початків. Він зазначає, що хімічна передісторія фотографії розпочалася ще в глибоку давнину, а оптична передісторія налічує приблизно тисячу років. Арабський математик 11 ст. Алхазен з Басри винайшов камеру-обскуру. Цікаве відкриття у 1604 р. здійснив Йоганн Кеплер, який визначив фізичні і математичні закони відображення дзеркал, а в 1611 р. розробив теорію лінз.

Перша людина, яка отримала зображення за допомогою сонця Жозеф Нісефор Непс із Франції. Проте Королівське товариство винаходу не прийняло. Тому що сам цей процес описаний не був. Та все ж таки його можна вважати першим у світі фотографом, який створив фотографію в камері – обскурі і винайшов діафрагму для виправлення дефектів, які спостерігаються при відкритих лінзах.

Важливе відкриття вдалося зробити у 1861 р. англійському фізику Дж. Максвелу, який запропонував принцип поділу кольору як основи для кольорової фотографії. До 30-х рр. XX століття фотографія була майже виключно чорно-білою. Тільки з часом широкого розповсюдження набуло кольорове фото.

Вже у 70-х рр. XX ст. з'являються перші цифрові камери. Цифрова фотографія – це фотографія, результатом якої є зображення у вигляді цифрових даних (файлу), а замість світлочутливого матеріалу застосовується електронний пристрій – матриця.

Уже в першій половині XX ст. фотографія стає невід'ємною частиною життя людини. Навіть у наш час відбувається постійне вдосконалення фотографічного процесу завдяки винаходам учених і фотографів.

На Тернопільщині фотографія як ремесло та як мистецтво, яке формує естетичну та суспільну свідомість, укорінилась у другій половині XIX ст. Фотомайстри та фотоательє цього періоду вирізнялися суцільним рядом великих вікон, що сприяло хорошему освітленню. Там на фоні декоративних робили фотопортрети, родинні та шлюбні світлини, відтак вони наклеювались на картонну основу – паспорту, на якому, як правило витискалось ім'я власника фотоательє, а також зазначалось, де зберігається кліше. Цікаво, що тогочасні тернопільські негативи збереглися аж у Відні.

Одним із найдавніших відомих тернопільських фотографів був Альфред (Антон) Сількевич. Народився він у 1885 році в Тернополі у сім'ї військовослужбовця. Під час поїздок із батьком, який у службових справах часто бував у Львові, Кракові та Відні, юнак познайомився з фотосправою та захопився нею. Навчався фотосправі він у Львові, вдосконалював професійні навички – у Празі. Батьки допомогли придбати синові необхідне обладнання для відкриття власного фотосалону[8]. Салон Сількевича знаходився в Тернополі на вул. Кульчицької, 6. Це місце досі «видають»

великі вікна. Тепер у приміщеннях розташовані квартири. Втім, уявити тернополян кінця XIX ст. можна, заходячи у вузькі та високі двері будинку та піднімаючись збереженими сходами з кованими перилами на другий поверх. Зрештою, і вуличка зберегла свій шарм, якщо не дивитись на модерну коробку «Облагодору» [5].

Саме Сількевичу належить ряд відомих фотопортретів, серед яких дві світлини юної Соломії Крушельницької у національному одязі, бургомистра, письменника Володимира Лучаківського та багатьох знаних артистів театру «Руська бесіда». Серед добробку знімки у національних строях людей із різних місцин Галичини і Буковини. У липні 1887 р. у Тернополі, відбулася друга крайова етнографічна виставка, під час якої А. Сількевич презентував альбом із 50-ти світлин селян у святковому одязі із різних регіонів Галичини і Буковини. Фото майстра донесли до нашого часу згадку, красу і своєрідність народних строїв. Частина тих світлин знаходиться зараз у фондах Тернопільського краєзнавчого музею. Вони високоякісні і добре збереглися. Є свідчення, що «фотографія кабінетова» А.Сількевича почала працювати в Тернополі приблизно у 1881- 82-му роках. Наприкінці ж XIX ст. сліди її загубилися. Є тільки згадки про оновлення його салону у кінці 80-х років.

Однак описане фотоательє відомого пасажа на той час було не одне і в родинних альбомах тернополян збереглося чимало фото інших авторів, про що пише Любомира Бойцун у книзі «Тернопіль у плині літ». Зокрема, у приватному будинку тримав фотоательє Брунон Калішевський – чоловік, що ходив на дерев'яному протезі [5].

На його світлинах та звороті паспорту можна побачити графічне зображення кам'яниці, де знаходився його салон і напис польською мовою: «Художнє фотоательє, Брунон Калішевський. – Тернопіль, Пасаж Адлера, власний будинок». Крім фотопортретів і сімейних знімків, з іменем цього художника пов'язана серія високохудожніх світлин тернопільських костелів. Фотограф запам'ятався тернополянам ще й тим, що пересувався саме на дерев'яному протезі. Знали його, крім того і як активного учасника польських товариств, особливо ремісничого – Гвезда («Gwiazda») [7]. На фото цього майстра, крім згаданої адреси-Пасаж Адлера (тепер вулиця О. Кульчицької), є ще й вулиця Міцкевича. Яка з них давніша, встановити не вдалося, хоча із впевненістю можемо стверджувати, що у 1915 році він проживав у власному будинку на Адлера. Помер Калішевський у 1935 році [8].

Неподалік салону Калішевського діяв фотосалон, власником якого була жінка – Юдіта Голендер. У торгово-промисловому переліку королівства Галичина за 1906 рік є згадки також про тернопільських фотографів Зигмунда Атласа та Пінкеса Пехтера. До речі, ім'я останнього збереглося на поштової листівці з видом Єзуїтського костелу у Тернополі, яка вийшла під його накладом. Місцева преса за 1911 рік згадує ще про ательє Юркевича, яке було розташоване на 3-го

Мая (Сучасна вулиця Сагайдачного) у кам'яниці Стефана Невгофера.

Помітне місце в історії фотографії Тернополя займають Вольф Вільгельм і Леопольд Ляуби. Як не дивно, всі носять однакове прізвище. Відомо, що Вольф Ляуб почав працювати у місті в 1905 р. і мешкав на вулиці Міцкевича. Саме світлини В. Ляуба, надруковані як поштівки, донесли до наших днів пам'ять про бурхливі дні березня-червня 1917 р., зафіксували зруйноване місто під час Першої світової війни. Також імена Ляубів можна знайти на багатьох світлинах у краєзнавчих виданнях і на родинних фото. Документи початку 1939 р. засвідчують, що Вільгельм Ляуб був власником в Пасажі Адлера, 2, а в четвертому будинку на цій вулиці мешкав ще один тернопільський фотограф, Леопольд Ляуб. Один з цих будинків зберігся – його легко впізнати за великими вікнами. Слід зауважити, що роботи згадуваних майстрів відзначалися не тільки якістю, а й художнім смаком.

Цінним джерелом історії міста є поштові листівки із видами Тернополя, «видівки», що зберігаються у філокартичних колекціях, і світлини. Завдяки цьому ми можемо милуватися давно забутими пам'ятками архітектури та історією певних міст. Відомо, що перша в Західній Європі поштова картка надрукована 1869 р. у Відні. А у 1870 р. Леон Бесардо у Франції видав листівки із графічним зображенням французької зброї та патріотичними написами [6].

На сьогоднішній день, на жаль, немає біографії художника, який залишив найстаріші світлини Тернополя. Саме на цих листівках було зафіксовано первісний вигляд залізничного вокзалу, вулиць Святоіванівської, Міцкевича, Гімназійної, Ринку. Це – фототівнітки – поздоровлення.

Найбільше видівок, які дійшли до наших днів, було надруковано вже на початку ХХ століття і трохи пізніше.

Як уже згадувалось, значна кількість видівок друкувалась у лихоліття Першої світової. Написи на листівках цього періоду свідчать, що вийшли вони накладом книгарень А.Брюглера, С.Поля, книгарні Подільської, Загальної (Powszechniej). Випускали їх видавництва «Штука» («Мистецтво»), Салон польських художників, а також видавництво Й.Клейна у Кракові. На поштівках того часу, і навіть 1917-1918 рр. є написи, що їх видання здійснено накладом Леона Олексера, М.В.Барда, трафіки (тобто тютюнові крамниці). На деяких видівках надруковано «Густав Аксельрад» (Sped), «Ейнлегер, вул. 3 мая, Тернополь» «Накладом Е.П.у Тернополі». На поштівках кінця ХІХ-початку ХХ ст. знаходимо прізвище Галічера.

До найдавніших належать також поштівки із написом «Брати Яблонські». У списку мешканців Тернополя за 1896 р. знаходимо відомості про Тадеуша Яблонського – книгаря. А із промислово-торгового довідника за 1906 рік довідуємось про книгарню С.Комоневського, яка до того належала братам Яблонським. У час Першої світової війни, коли Тернопіль був у руках росіян з'явилося багато поштових листі-

вок із написами російською та польською мовами [9]. Видавались вони в основному Польською друкарнею в Києві накладом книгарні Є. Поля у Тернополі, вони були дозволені воєнною цензурою. У Києві накладом раніше згаданій книгарні вийшов буклет із одинадцятьма видами Тернополя. Чудові краєвиди Тернополя належать вищезгаданому фотомайстеру В. Ляубу. На роботах цього митця, виконаних 1917-1918рр., вказується, що репродуковані вони Гусніком і Гаслером. У фондах Держархіву Тернопільської області зберігся документ, датований січнем 1915р., де Вольф Ляуб звертається до російської влади за дозволом на право фотографування.

Видівки періоду міжвоєнної Польщі побачили світ завдяки старанням Подільського туристично-краєзнавчого товариства і видавництва «Акрополь» у Кракові. Серед прізвищ тих хто фіксував Тернопіль, крім звичного Ляуб, є й інші, зокрема в написах із назвами фотосалонів «Аделя», «Русалка». У друкованій продукції зустрічаються імена Р. Миколаєвича та А.Ленкевича вони обидва фотоаматори гімназійні-вчителі. У філокартичній продукції, яка стосується Тернополя кінця 30-х рр. минулого століття, з'являється напис «книгарня Атлас», на місці де звичайно клеїться марка, надруковано «Printed in Poland». На деяких листівках зазначено, що до їх появи причетний фотосалон А.Хегедюса у Львові. На жаль, на окремих поштівках немає жодних позначок, щоб отримати хоча б якусь інформацію. Зустрічаються також лише криптоніми «W. S.» та інші.

Попередньо згадані фотографи-аматори Р. Миколайович та А. Ленкевич зажили в той час доброї слави. Їх світлини друкувались в часописах та на поштових листівках. Свідченням зацікавлення фотографією як витвором мистецтва 1931 року було у Тернополі Українське фотографічне товариство «УФОТО», ініціатором якого був учитель гімназії Рідної «школи» Роман Миколаєвич [9]. Саме ж товариство бере свій початок зі Львова у 1930 р., його повна назва Українське Фотографічне Товариство (УФОТО) із філіями у Станіславові та Тернополі (ініціатором і головою був С. Дмоховський). Товариство мало власний будинок, фотомайстерню та бібліотеку. Влаштувало щомісячні внутрішні виставки і щорічні репрезентативні. Товариство сприяло розвитку фотомистецтва та допомагало фотографам-початківцям удосконалювати практичні навички.

Саме Тернопільська філія «УФОТО» об'єднувала від 15 до 24 любителів фотосправи і мала власну майстерню та фотоапарат. Під час святкування в 1932 році 50-річного ювілею «Рідної школи» товариство вже мало офіційний дозвіл на фотографування. Серед тих, хто цікавився у той час фотомистецтвом, були тернополяни Степан Кутовий, Олена Боднар, Богдан Остапик, Ольга Щурко, Люба Будна, Ярослава Зирочок, Остап Цвечек, Марія Миколаєвич, Іван Олексинин та інші [9]. А центральне представництво «УФОТО» у Львові упродовж 1933-1939 рр. видавало журнал «Світло і тінь» (гол. ред. О.Мох, С.Щурат) – унікальне

і єдине періодичне видання такого типу на західно-українських тернах, присвячене мистецьким і технічним справам фото. На сторінках часопису можна віднайти цінну і рідкісну інформацію про стан і розвиток мистецтва фотографії не лише на західних землях, але й в радянській Україні та за кордоном. Тут й розгортається дискусія з приводу того, чи можна визнавати фотографію видом мистецтва. Цікаві й оригінальні міркування з цього приводу наводить відомий львівський фотограф Юліан Дорош у статті «Творчість у фотомистецтві». Автор заперечує твердження, що фотографія – це лише ремесло. І як приклад: долото в руках столяра – це в першу чергу ремісницьке знаряддя, хоча те саме долото в руках скульптора – це засіб для мистецької творчості [6].

Висновки. Отже, завдяки винаходам вчених і дослідників відбувається процес вдосконалення феномену фотографії. Вона стає невід'ємною частиною життя людини. Слід відзначити, що помітне місце в історії фотографії залишили відомі фотомайстри та аматори Тернопілля, які змогли донести у своїх високохудожніх світлинах пам'ять до наших днів. Завдяки цьому ми можемо милуватися великою кількістю давніх фотографій, які є неоціненним джерелом для досліджень у різних галузях науки.

Література:

1. Добровольський М. Рецензуємо фотовиставку / М. Добровольський // Вільне життя. – 1983. – №5. – 4 с.
2. Маслій М. Чи можна зупинити мить? / М. Маслій // Тернопіль вечірній. – 1994. – № 17. – 5 с.
3. Мороз В. Перші фотоательє у Тернополі діяли ще 125 років тому / В. Мороз // 20 хвилин. – 2010. – 12.11.10. – 18 с.
4. Хаймець О. «Ворота раю» відкриті. Хто до них прийде? / О. Хаймець // Діалог. – 2005. – №48. – 3 с.
5. Фарина І. Розповідають світлини / І. Фарина // Свобода. – 2005. – №21. – 8 с.
6. Тернопіль у плині літ (2003). Розділ 25. Пасаж Адлера: [Електронний ресурс] / Любомира Бойцун. – Режим доступу : http://tarnopol.te.ua/books/book_2_26.html.
7. Діячі музичної культури України у світлинах фондової колекції відділення «Палац мистецтв імені Тетяни та Омеляна Антоновичів» Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: [Електронний ресурс] / Алла Ільницька. – Режим доступу : <http://uadocs.Exdat.Com/docs/index-277946.html>.
8. 8. Перші фотоательє у Тернополі діяли вже 125 років тому (ФОТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://НовиниТернополя/-20хвилин-101864...-11листопада2010>.
9. 9. Тернопільські фотосалони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ТЕРНОПІЛЬ/TARNOPOL/tarnopol.te.ua>...>Сучасніпублікації>.